

فصل سوم

چشم انداز توسعه و

بررسی اقلام آماری

مورد نیاز جهت تحقق

چشم انداز

۳-۱- تبیین چشم انداز کلان و جهت‌گیری‌های توسعه‌ای استان

براساس مطالب پیش‌گفته در فصل‌های قبل، رسیدن به توسعه‌ی یکی از آما‌ل و آرزوهای مردم و مسئولین بوده و همواره برای نیل به این هدف آرمانی، در حد بضاعت و توان تلاش شده است. تلاش‌های انجام شده در این راستا، برخی از وجوه توسعه را به همراه داشته و وضعیت زندگی امروز ما نتیجه‌ی تلاش‌های مذکور است. عدم رضایت کامل از وضع موجود، وجود برخی نابسامانی‌ها و نگرانی از تخریب محیط زیست، توزیع ناعادلانه‌ی ثروت و بسیاری از موارد دیگر حاکی از این است که تلاش‌های صورت گرفته منتج به توسعه‌ی پایدار نشده است. جامع نبودن برنامه‌های تدوین شده، نبود برنامه و اداره‌ی کشور بدون داشتن یک برنامه توسعه‌ای به مدت یک دهه، حرکت بدون برنامه‌ی برخی از دولت‌ها علی‌رغم وجود برنامه و نبود برنامه‌های عملیاتی منطقه‌ای و استانی در برخی از سنوات را می‌توان از عمده‌ترین دلایل توسعه‌ی ناکافی عنوان نمود.

در حال حاضر با توجه به آسیب‌شناسی صورت گرفته از تجربه‌های قبلی اداره‌ی کشور، لزوم تهیه و توجه به برنامه هم در سطح ملی و هم در سطح منطقه‌ای بر مسئولین اجرایی کشور به اثبات رسیده و در فصل قبل شرح مختصری از برنامه‌های ملی و استانی ارائه گردید.

اسناد آمایش سرزمینی مهمترین و معتبرترین اسناد توسعه‌ای محسوب می‌شوند. سند مطالعه‌ی آمایش سرزمین استان چهارمحال و بختیاری نیز سند معتبری است که نقشه‌ی راه توسعه‌ی پایدار استان محسوب می‌گردد. معمولاً بیت‌الغزل اسناد آمایشی در چند سطر تحت عنوان بیانیه‌ی چشم انداز، دورنمای توسعه‌ی سرزمین هدف را به تصویر می‌کشند. بیانیه‌ی سند آمایش سرزمینی استان چهارمحال و بختیاری به شرح زیر نگاشته شده است:

بیانیه‌ی چشم انداز: استان چهارمحال و بختیاری با برخورداری از سرمایه‌ی انسانی و اجتماعی، موقعیت جغرافیایی، تنوع قومی و فرهنگی، حوزه‌های آبخیز پر اهمیت، منابع طبیعی، معدنی و انرژی‌های

تجدیدپذیر و ظرفیت‌های صنعتی در راستای دستیابی به توسعه‌ی پایدار در افق طرح به عنوان استان پاک و آباد شناخته شده و دارای ویژگی‌های برجسته‌ی زیر خواهد بود.

جمعیتی سالم، توانمند و فعال، دارای محیط زیستی پاک و موثر در توسعه، موفق در مدیریت منابع آب، توانمند در بهره‌برداری از انرژی‌های تجدیدپذیر، مشهور در گردشگری پایدار، برخوردار از جایگاه ممتاز در تحقیق، توسعه و بهره‌وری در بخش کشاورزی، دارای صنعت سبز و پرمزیت، برخوردار از موقعیت راهبردی در کریدورهای ارتباطی کشور و توسعه‌ی شهری مناسب متکی بر توزیع بهینه‌ی جمعیت و فعالیت و توازن بین منابع نیازهای آب و خاک.

همچنین در سند مذکور مأموریت‌های زیر به عنوان اصلی‌ترین مأموریت‌های پیش‌بینی شده برای استان در نظر گرفته شده است:

۱. طراحی و اجرای برنامه‌های دینی، فرهنگی و ورزشی در مقیاس منطقه‌ای و ملی با هدف پویایی و نشاط اجتماعی.
۲. بهبود فضای کسب و کار و ارتقاء رقابت‌پذیری در دستیابی به اهداف توسعه.
۳. استفاده خلاقانه از تمام منابع موجود برای دستیابی به نرخ اشتغال متناسب با برنامه‌های توسعه‌ی کشور.
۴. فراهم آوری زمینه مشارکت حداکثری بخش خصوصی در اقتصاد استان و ارتقای سرمایه‌ی اجتماعی.
۵. حفظ و بهبود محیط زیست و منابع طبیعی استان (آبخیزداری، آبخوان‌داری و ...)
۶. تعریف نقش مناسب و بهره‌برداری از محیط زیست و منابع طبیعی به عنوان ظرفیت‌های معیشتی با اولویت جوامع روستایی و عشایری.
۷. مدیریت منابع آب با رویکرد برخورداری مناسب از منابع آبهای سطحی استان.
۸. افزایش شاخص بهره‌وری آب در فعالیتهای بخشهای مختلف اقتصادی.

۹. توسعه در حوزه تولید و عرضه انرژی حاصل از منابع تجدید پذیر.
۱۰. ارتقای شاخص رقابت‌پذیری در گردشگری با افزایش سهم ارزش افزوده کسب و کار حوزه گردشگری در بخش خدمات.
۱۱. افزایش راندمان تولید در محصولات متنوع بخش کشاورزی.
۱۲. تحقیق و توسعه در شیوه‌های پرورش دام، طیور و شیلات همسو با محیط زیست.
۱۳. تلاش برای توسعه‌ی محصولات و فراورده‌های ارگانیک در بخش کشاورزی.
۱۴. تلاش برای تولید و عرضه مناسب گیاهان دارویی و داروهای گیاهی.
۱۵. فعال کردن ظرفیت‌های تولید صنعتی موجود به ویژه در گروه‌های صنعتی منسوجات، ماشین‌آلات، کانی‌های غیر فلزی و فلزات اساسی.
۱۶. استاندارد سازی تولیدات صنعتی و کشاورزی استان با رویکرد صادرات.
۱۷. برندینگ و عرضه کالاها و خدمات استان با تاکید بر کاربرد فناوری اطلاعات.
۱۸. توسعه صنعتی همسو با مزیت‌های نسبی، محیط زیست و منابع طبیعی استان.
۱۹. استفاده از ظرفیت‌های معدنی استان همسو با سایر بخش‌های توسعه‌ای استان.
۲۰. توسعه‌ی کریدورهای ارتباطی استان با استفاده از تمام ظرفیت‌ها در سطوح استانی، منطقه‌ای و ملی.
۲۱. اصلاح ساختار شبکه سکونت‌گاهی با تقویت نقش نقاط شهری و روستایی.
۲۲. توسعه‌ی پدافند غیر عامل و ایجاد آمادگی برای مقابله با بحران‌های طبیعی و سوانح.
۲۳. توجه به توان سرزمینی استان در تدوین برنامه‌های توسعه‌ی بخشی.

۳-۲- نقش آمار در تحقق چشم انداز

چشم انداز ترسيم شده وضعيت آرمانی و دلخواهی است. پس از ترسيم چشم انداز، سه سوال اساسی ذهن را به خود مشغول می کند. اول اینکه فاصله ی وضع موجود با چشم انداز (وضع مطلوب) چقدر است؟ دوم این که چگونه می توان به وضع مطلوب و ایده آل رسید؟ و سوال سوم این که در طی چه مدت زمان وضع مطلوب حاصل خواهد شد؟

پاسخ سوال های اول و سوم برای هیچ کس به درستی معلوم نیست! زیرا هیچ کس نمی تواند مدعی شود که چشم انداز وضعیتی است ثابت که می توان فاصله وضع موجود را با آن اندازه گیری کرده و با تخمین سرعت حرکت، زمان رسیدن به آن را اندازه گیری نمود. مگر همین وضع کنونی (که به عدم رضایت از آن در برخی قسمتهای این گزارش نیز اشاره گردید) هدف حرکت در دهه های قبل نبوده است؟ آیا افزایش نرخ باسوادى، کاهش نرخ رشد جمعیت، کاهش نرخ مرگ ومیر، افزایش امید به زندگی، استفاده از تکنولوژی در کارها، مکانیزاسیون کشاورزی، استفاده از انرژی گاز در مصارف خانگی، برق رسانی به روستاها، پوشش حداکثری صدا و سیما، گسترش مخابرات و وسایل ارتباطی و بسیاری از موارد قابل توجه دیگر چشم انداز برنامه ریزان دهه ی پنجاه شمسی محسوب نمی شده است؟ مسلما پاسخ این سوال آری است. با همین استدلال و پذیرش این رویه می توان دریافت که برای چشم انداز نبایستی حالتی ایستا در نظر گرفت. پویایی جزء لاینفک یک چشم انداز واقع بینانه است و لذا محاسبه ی میزان فاصله از چشم انداز و زمان رسیدن به آن کاری غیر عملی است.

اما سوال دوم از سوال های سه گانه فوق، پاسخی کاملا واضح دارد. جهت گیری صحیح و حرکت با سرعتی مناسب به سوی اهداف چشم انداز، تنها راه دور شدن از وضع موجود و نزدیک شدن به وضعیت ترسيمی در چشم انداز است. البته جهت گیری صحیح و حرکت با سرعت مناسب نیز جز با تدوین برنامه (برنامه های بلندمدت، می ان مدت و کوتاه مدت) امکان پذیر نخواهد بود.

اما آنچه بدیهی و غیر قابل انکار است، لزوم استفاده از شاخص‌های مختلف آماری در تهیه و تدوین برنامه‌هاست. برای تدوین و اجرای برنامه، شاخص‌های آماری واسط (شامل شاخص‌های ورودی و شاخص‌های فرایندی) از اصلی‌ترین ملزومات محسوب شده و شاخص‌های ارزیابی (شامل شاخص‌های خروجی، پیامدی و تأثیری) نیز تنها ابزار سنجش نتایج حاصل از اجرای برنامه‌ها تلقی می‌شوند.

۳-۳-۳- ارقام آماری مورد نیاز جهت تحقق چشم‌انداز و بررسی قابلیت تولید به روش

ثبتي

هدف توسعه، بهروزی و کامیابی انسان نسل حاضر در مکانی خاص است و هدف توسعه‌ی پایدار، بهروزی و کامیابی و ارتقاء رفاه نسل‌های امروز، فردا و فرداها در تمامی کره‌ی خاکی است. بنابراین همان‌طوری که اطلاع از کم و کیف جمعیت برای تبیین وضع موجود دارای اهمیتی ویژه است، داشتن ارقام آماری جمعیتی و اطلاع از نحوه‌ی تغییر و تحول ساختار جمعیت برای تحقق چشم‌انداز از ضروری‌ترین نیازهاست. از دیدی دیگر برنامه‌ریزی فرایند تخصیص منابع (منابع طبیعی، نیروی انسانی، سرمایه، ارز، مواد و مصالح و ...) مطابق با برنامه (و نه بازار) است. بر اساس این برداشت از برنامه‌ریزی، اطلاع داشتن از میزان سرمایه، امکانات، منابع مختلف طبیعی و میزان منابع طبیعی قابل برداشت (بر اساس اصل پایداری توسعه و عدم تعدی به حقوق نسل‌های آتی)، تعداد، پتانسیل و استعدادهای نیروی انسانی، اطلاع از میزان صدمات و آسیب‌ها به محیط زندگی و نظایر آن اجتناب ناپذیر بوده و وجود و قابل دسترس بودن کلیه ارقام آماری مرتبط با موارد فوق نیز از ملزومات تحقق چشم‌انداز می‌باشد.

اکنون سوالی که مطرح می‌گردد این است که ارقام آماری مورد نیاز به چه روشی باید تولید شوند؟

روش سرشماری، نمونه‌گیری و یا روش ثبتی؟ آیا با توجه به مزیت قابل توجه آمارهای ثبتی، کلیه‌ی

ارقام آماری مورد نیاز تحقق چشم‌انداز قابلیت تولید به روش ثبتی را دارند؟

برای رسیدن به یک قلم آمار ثبتی، لازم است داده‌های متناظر با آن قلم آماری ثبت گردند. به عنوان مثال برای رسیدن به آمار "تعداد مهاجرین خارج شده از استان به تفکیک جنس، سن، میزان تحصیلات و مقصد مهاجرت" نیاز به ثبت داده‌های "جنسیت، تاریخ تولد، میزان تحصیل و مقصد تک مهاجرین خارج شده از استان است. این در حالی است که بنا به دلایل مختلف از جمله عدم الزام شهروندان به ارائه اطلاعات مهاجرت و یا لاقط الزام اعلام کد پستی محل اسکان جدید به مراجع ذیصلاح در کشور وجود ندارد و به همین دلیل این داده‌ها در جایی ثبت نمی‌شوند. البته ممکن است ثبت چنین داده‌هایی از لحاظ هزینه، نیروی انسانی، همخوانی با وظایف و وجود بسترهای قانونی امکان پذیر بوده و در صورت رفع اشکالات منتج به عدم ثبت، ثبت داده‌ها عملی گردد. اما در بسیاری از موارد نیز رفع اشکالات موجود ممکن نباشد و لذا به ناچار اقلام آماری مرتبط تا رفع اشکالات، اصطلاحاً قابلیت تولید به روش ثبتی را نداشته باشند. آمارهایی که قابلیت تولید به روش‌های ثبتی را دارند، بایستی حداقل واجد ویژگی‌های زیر باشند:

- **برخورداری از تعریف مشخص، روشن و بدون ابهام:** در صورتی که از یک قلم آماری تعریفی مشخص و بدون ابهامی وجود نداشته باشد و یا برای آن تعاریف متعددی موجود باشد، قابلیت تولید به روش ثبتی را نخواهد داشت.
- **امکان ثبت در پایین‌ترین نقطه:** پایین‌ترین نقطه، جایی است که عملیات مربوط به آن قلم آماری انجام می‌شود. به عنوان مثال برای تولید آمار موالید به تفکیک جنس پایین‌ترین نقطه زایشگاه محل تولد پایین‌ترین نقطه برای ثبت داده‌های مورد نیاز است.
- **امکان ثبت به هنگام وقوع عمل:** منظور از این ویژگی این است که ثبت داده‌ها با وقوع عملیات همزمان باشد. زیرا در غیر این صورت ممکن است ثبت آن به فراموشی سپرده شده و یا با انباشت داده‌هایی که باید ثبت شوند دقت داده‌ها کاهش یافته و در نتیجه صحت اقلام آماری حاصله زیر سوال باشد. در حال حاضر ثبت داده‌های افراد فوت شده مشکل عدم ثبت به موقع را داراست.

- **داشتن فراگرد منطقی:** فراگرد ثبت و انتقال داده‌های هر قلم اطلاعاتی از پایین‌ترین سطح تا بالاترین رده‌های سازمانی باید کاملاً روشن و مشخص باشد. این فراگرد باید جنبه رسمی و قانونی داشته باشد تا افراد نتوانند به سلیقه و میل خود آن را دستخوش تغییر نمایند.
 - **وجود افراد مسئول و پاسخگو:** در کلیه‌ی مراحل ثبت و انتقال داده‌های ثبتی باید مسئولین پاسخگو پیش‌بینی شده باشد. پاسخگویی احتمال بروز سهل‌انگاری و ثبت و یا انتقال داده‌های مخدوش را به حداقل ممکن خواهد رساند.
- با توجه و به ویژگی‌های مطرح شده برای آمارهایی که قابلیت تولید به روش ثبتی را دارا می‌باشند آمار جمعیت و تحولات جمعیتی قابلیت تولید به روش ثبتی را دارا می‌باشند. البته این به مفهوم این نیست که در حال حاضر در کشور امکان ارائه‌ی اقلام آماری ثبتی جمعیت می‌باشد بلکه به مفهوم آن است که بستر لازم برای تولید ثبتی اقلام مذکور وجود دارد ولی به دلیل برخی اشکالات قابل رفع تاکنون این بستر مورد استفاده واقع نشده است.
- تغییرات جمعیت در یک منطقه ناشی از مولفه‌های ولادت، فوت و مهاجرت است. در حال حاضر ثبت داده‌های مربوط به پدیده‌ی ولادت در کشور با دقت بسیار بالایی ثبت، انتقال و پردازش می‌گردند. ثبت داده‌های مربوط به واقعه‌ی فوت نیز با دقتی کمتر از دقت ثبت داده‌های ولادت به ثبت می‌رسد. اما متأسفانه به دلیل عدم وجود محمل قانونی، مرجع خاصی برای ثبت داده‌های مربوط به مهاجرت وجود ندارد و داده‌های مربوط به این پدیده‌ی مهم و موثر بر تحولات جمعیتی در جایی ثبت نمی‌گردد. بنابراین می‌توان امیدوار بود که در صورت رفع این اشکالات، آمارهای جمعیتی ثبتی به صورت بهنگام، دقیق و صحیح در اختیار مسئولین، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران مملکت قرار گرفته و کشور از اجرای سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن و صرف هزینه‌های گزاف در این مسیر بی‌نیاز گردد.
- دومین مجموعه از اقلام آماری مورد نیاز در برنامه‌ریزی‌ها، اقلام آماری اقتصادی است. اقلام آماری مرتبط با حجم نقدینگی، میزان انواع سپرده‌های ریالی مردم در بانک‌ها، میزان صادرات و واردات

به تفکیک نوع کالا، وزن یا مقدار و ارزش ارزی و ریالی کالاهای صادر و وارد شده، میزان تولید در کشور به تفکیک نوع کالا، میزان مصرف در کشور، شاخص قیمت و نرخ تورم، تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده ملی و منطقه‌ای، رشد اقتصادی، ضریب جینی، میزان مالیات لازم‌الوصول و میزان مالیات دریافتی، میزان سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعتی، کشاورزی و خدمات، تعداد و نوع بنگاه‌های اقتصادی موجود در کشور، بهره‌وری و رشد اقتصادی ناشی از بهره‌وری، جمعیت فعال، جمعیت شاغل و جمعیت بیکار و ... از اقلام آماری اقتصادی محسوب می‌گردند که برخی از آنها در شرایط موجود قابلیت تولید به روش ثبتی را نداشته و برخی دیگر به شرط فراهم سازی و اصلاح بستر می‌توانند به روش ثبتی تهیه و منتشر گردند.

سومین مجموعه از اقلام آماری مورد نیاز تحقق توسعه‌ی پایدار اقلام آماری اجتماعی- فرهنگی است. اقلام آماری مرتبط با سطح سواد، ضریب نفوذ اینترنت و فضای مجازی، دین، مذهب، باورها و عقاید، ازدواج و تشکیل خانواده، تحکیم بنیان خانواده، احترام و پایبندی به آداب و سنن، میزان شیوع پرخاشگری، آسیب‌های اجتماعی و اعتیاد، نحوه‌ی گذران وقت افراد جامعه و ... در زمره‌ی آمارهای اجتماعی - فرهنگی قرار دارند. اکثر اقلام آماری این حوزه با توجه به ماهیت قابلیت تولید به روش ثبتی را ندارند و تهیه و انتشار آنها مستلزم اجرای سرشماری و یا اجرای طرح‌های آماری نمونه‌ای است.

چهارمین مجموعه‌ی اقلام آماری پیش نیاز تحقق توسعه‌ی پایدار، اقلام آماری مرتبط با منابع طبیعی و محیط زیست است. متأسفانه علی‌رغم اهمیت این مجموعه از آمار و اطلاعات، ضعف تولید انتشار این اقلام باعث خلاء آماری در این زمینه شده است. مرکز آمار ایران به عنوان متولی رسمی تولید آمار دارای شش دفتر موضوعی به نام‌های ۱- دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، ۲- دفتر صنعت، معدن و زیربنایی، ۳- دفتر کشاورزی ۴- دفتر فرهنگی، بازرگانی و خدمات، ۵- دفتر حسابهای اقتصادی و ۶- دفتر شاخص قیمت‌ها است و هیچ یک از دفاتر مذکور مسئولیت و تخصص لازم در خصوص تهیه و انتشار آماری مرتبط با منابع طبیعی و محیط زیست را ندارند. تنها اقدام عملی مرکز آمار ایران در این

مقوله، اجرائی طرح آماری معادن در حال بهره‌برداری است که میزان برداشت از معادن در حال بهره‌برداری را با دقتی نه چندان مطلوب را اندازه‌گیری می‌نماید. بنابراین می‌توان گفت که سایر اقلام آماری در زمینه‌ی منابع طبیعی و محیط زیست یا اصلاً تهیه نمی‌شوند و یا در صورت تهیه توسط دستگاه‌های اجرائی مانند سازمان محیط زیست، شرکت نفت و نظایر آنها تولید و بنا به دلایل متعدد از جمله محرمانگی و عدم اعتقاد به شفافیت و اطلاع رسانی و گاهی مخفی نمودن عملکرد، در اختیار کاربران آمار قرار نمی‌گیرد.

پنجمین مجموعه از آمارهای مورد نیاز برای تحقق توسعه‌ی پایدار، آمارهای مرتبط با امور زیربنایی است. آمار و اطلاعات زیربنای کشور مانند جاده، فرودگاه، خط آهن، کانال‌ها و آبراههای کشتیرانی، ناوگان حمل و نقل جاده‌ای، ناوگان حمل و نقل هوایی، ناوگان حمل و نقل دریایی، اموال غیر منقول بخش دولتی و بخش خصوصی و نظایر آن از اقلام آماری مرتبط با امور زیربنایی است. تقریباً تمامی این اقلام قابلیت تولید به روش ثبتي را داشته و تنها دلیل عدم وجود اقلام آماری در این زمینه سهل‌انگاری و عدم توجه به تهیه و انتشار آمار می‌باشد.

ششمین و آخرین مجموعه از اقلام آماری برای محقق شدن توسعه‌ی پایدار آمارهای جهانی و بین‌المللی است. جایگاه کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی، تغییر این جایگاه‌ها، جایگاه کشورهای رقیب، جایگاه کشورهای متخاصم، آمارهای مرتبط با مزیت نسبی کشور و ... نیز از اقلام آماری مورد نیاز جهت برنامه‌ریزی لازم برای تحقق توسعه‌ی پایدار محسوب می‌گردد. این اقلام آماری معمولاً با همکاری مراکز آماری کشورهای مختلف جهان و یا توسط برخی موسسات مستقل (و یا بعضاً وابسته) جهانی تهیه و منتشر می‌شوند. عدم توجه به این مجموعه از آمارها در تهیه و تدوین برنامه‌های قبل برخی از عدم موفقیت‌ها را به دنبال داشته است.